

Patient- & Pårørendestøtte | Kræftens Bekæmpelse

Kræft og seksualitet

Tekst:

Charlotte Taarnhøj Dahlstrøm
Tina Hessner Müller

Foto:

Istockphoto

Fagkilder ved genoptryk:

Ditte Maria Bjarno Nielsen, cand.scient.san. og specialist i sexologisk rådgivning
Karen Egebjerg Rischel, afdelingslæge, MD, Sexologisk Klinik på Rigshospitalet

Kilder:

Sexolog, Anne Meelsen
Læge og sexolog, Marianne Bruhn
Psykolog, Henrik Dybvad Larsen
Pårørende, Doris Engedal
Socialrådgiver, Bibi Kasten
Fysioterapeut, uroterapeut og sexolog, Birthe Bonde

Layout:

Rumfang

Tryk:

Zeuner Grafisk as

1. udgave november 2010
6. udgave, september 2018

Tak til alle, der har bidraget til pjecen.

SEKSUALITETEN ER ET EKSISTENTIET BEHOV for de fleste mennesker. Krop og intimitet kan forandre sig, variere fra person til person og er afhængig af, hvor i livet vi befinder os. Kræft kan skabe stor afstand, når der er allermest brug for nærhed og tryghed – men den kan også gøre det modsatte. Et godt seksuelt samliv kan være en kilde til velvære og trivsel. Det kan være med til at øge livskvaliteten og have en lindrende effekt på smerter, anspændthed og angst.

Pjecen er ikke skrevet til nogen specifik diagnose, den er generel og henvender sig til alle. Den er skrevet til dig, der er berørt af kræft – hvad enten du selv eller din partner har fået stillet diagnosen. Hvad enten du er nydiagnosticeret, midt i eller har afsluttet din behandling. Hvad enten du er i parforhold eller er single, om du er hetero- eller homoseksuel.

Fokus er på, hvordan du kan skabe eller genskabe forholdet til din egen krop og seksualitet og føle dig tryk i dette.

WHO's definition af seksualitet

Seksualitet:

- er en integreret del af ethvert menneskes personlighed
- er et basalt behov, som ikke kan adskilles fra andre aspekter af livet
- er, hvad der driver os til at søge kærlighed, varme og intimitet
- udtrykkes i den måde, vi føler, bevæger os på, rører ved og bliver rørt ved
- påvirker vores tanker, følelser, handlinger og samspil med andre – og derved også vores fysiske og mentale sundhed.

Da sundhed er en fundamental menneskeret, må seksuel sundhed også være en basal menneskeret

Indhold

En ny hverdag – en ny seksualitet	7
Ikke noget, der er rigtigt eller forkert	8
Prioritér jeres tid sammen	10
Nytænk det seksuelle samliv	10
Begynd i det små	10
Tal med din partner	13
Søg eventuelt professionelt råd	13
Skab plads og rum til et seksuelt samliv	15
Det er ok at stille spørgsmål og krav	15
Hvis du er single	18
Kroppens forandringer	21
Ramt på sin kvindelighed og mandighed	22
Øvelser – bliv fortrolig med din nye krop	27
Se på din krop	28
Øv dig i at være til stede i din krop	28
Mærk din krop	28
Lyt til musik	29
Genfind lysten med sensualitetstræning	29
Øvelser for bækkenbund og underliv for både mænd og kvinder	30
Venepumpeøvelser	30
Bækkenløft	30
Knibeøvelser	30
Seksuelle hjælpemidler	31
Øvelser ved underlivs- og bækkensmerter	32
Myter om sex og kræft	33
Fysiske problemer	35
Medicin kan påvirke din seksualitet	36
Kvinder	37
Mænd	39
Inspiration og rådgivning	43
Her kan du få hjælp	44
Seksuelle hjælpemidler	45
Spørgeguide	46
Gode bøger og film	47
Kræftens Bekæmpelse kan gøre mere for dig, end du tror	48

JEG ER, HVAD JEG ER; hvad jeg ser
og forstår, men måske forskellig i dag
fra i går

Ebilson

En ny hverdag – en ny seksualitet

Ikke noget, der er rigtigt eller forkert	8
Prioritér jeres tid sammen	10
Nytænk det seksuelle samliv	10
Begynd i det små	10
Tal med din partner	13
Søg eventuelt professionelt råd	13
Skab plads og rum til et seksuelt samliv	15
Det er ok at stille spørgsmål og krav	15
Hvis du er single	18

En ny hverdag – en ny seksualitet

For de fleste mennesker er sex og et seksuelt samliv en vigtig del af livet. Ikke desto mindre træder det mange gange i baggrunden og bliver sekundært i forhold til de problemer, man får tæt ind på livet, når man selv eller ens partner får kræft.

Meget tid og mange kræfter går til behandling, og mange tanker og følelser som angst, vrede og fortvivelse fylder så meget, at det kan være svært at finde overskud til sex og intimitet. Ja, for nogle kan det ligefrem virke forkert at have lyst til sex, når man selv eller ens partner er alvorligt syg.

Kroppen kan også ændre udseende, og det kan være svært at acceptere og vænne sig til en ny krop med f.eks. kun en testikel, et bryst, ar, overvægt, stomi, tab af muskler eller hår.

Ikke noget, der er rigtig eller forkert

Der er ikke nogen rigtig eller forkert måde at reagere på, og det er individuelt, hvordan sygdommen og behandlingen påvirker dig. Nogle vælger i perioder det seksuelle samliv fra og trives godt med det, mens det for andre bliver en positiv udfordring at bevare intimiteten og sexlivet og måske *der* finde kræfter og et pusterum fra dagligdagens bekymringer.

Nogle oplever, at et seksuelt samliv giver tryk og nærhed. Et aktivt sexliv kan minimere følelsen af at være alene og styrke følelsen af, at man lever. Sygdommen kan også medføre, at ens sexliv bliver mere intenst, fordi man måske begynder at være mere til stede i nuet.

Særlige problemstillinger

Nogle kræftsygdomme som f.eks. kræft i underlivet, indre- og ydre kønsorganer, endetarm, prostata eller blære kan give konkrete fysiske problemer, der kan udfordre det seksuelle samliv. F.eks. rejsningsproblemer, tørhed i skeden, kortere skede, nedsat evne til at få orgasme eller mindre mandligt kønshormon. I afsnittet "Fysiske problemer" kan du læse mere om, hvad der kan gøres ved generne.

Hvis du oplever nogle af den slags problemer, er det en god idé at tale med lægen eller sygeplejersken på hospitalet, da der her findes en række forskellige muligheder for at få hjælp, eller de kan henvise til hjælp. Du kan også gå til din praktiserende læge og spørge om gode råd.

De problemer, du oplever, oplever mange andre også. Det er vigtigt og helt naturligt at spørge om hjælp.

"Sex... bum bum bum... er det noget, man spiser? Lige da jeg havde fået diagnosen, havde hverken jeg eller min kæreste lyst til noget som helst – i takt med at operationer blev overstået, og svarene blev bedre og bedre, samt at jeg blev erklæret rask/symptomfri, fik min kæreste lyst igen. Men det gjorde jeg bare slet ikke, for hvordan er det lige, man føler sig attraktiv med et 17 cm langt sår på ryggen, 10 cm under armhulen og en arm, han slet ikke må komme i nærheden af – og mit højre bryst kunne han også godt holde sig helt fra!

De første par gange var meget "Nej, det må du ikke, ej, det gør ondt." Det var virkelig ikke særlig romantisk. Hurtigt gik det min kæreste på, at vores sexliv var lige så tørt som Saharas ørken – sex eksisterede slet ikke i min verden, og det var en belastning for mig, at han havde lyst.

Vi er heldigvis gode til at snakke om det og fandt frem til en løsning. Min kæreste måtte ikke konstant nævne, hvor hårdt han syntes, det var, at Saharas ørken var endt i vores soveværelse – og jeg skulle lægge op til kys og kærtegn, uden at det nødvendigvis skulle føre til mere. Et år efter diagnosen er vores sexliv på rette kurs – der er sket en positiv ændring – i sexlivet, men også i vores forhold."

Kvinde, 27 år, modermærkekræft

Prioritér jeres tid sammen

Uanset hvordan man har det, så er det gode råd til alle at tale med sin partner, så man ikke går og har nogle forkerte forventninger til hinanden, men derimod finder ud af, hvad der føles godt for begge. Hvad der var dejligt og livgivende før kan virke modsat nu. Det er derfor vigtigt at dele bekymringer og finde måder at bevare intimiteten.

Forsøg at prioritere tid sammen – og prioritér hinanden. Tiden går hurtigt med praktiske ting, såsom at holde styr på behandlingen, få hverdagen til at fungere, tage sig af børn, familie, venner og arbejde.

Det er kun jer som par, der ved, hvad det gode liv er for jer, og hvad der giver mening lige nu. Det er vigtigt, at I sammen finder ud af, hvad I har lyst til, og hvad der gør jer stærke sammen.

Nytænk det seksuelle samliv

Det kan være udfordrende at opretholde et seksuelt samliv under et sygdomsforløb. Lysten til sex kan variere fra uge til uge, fra måned til måned. Og nogle gange kræver sex også mere planlægning end tidligere, det kan f.eks. være nødvendigt at finde et tidspunkt, hvor eventuelle smerter er bedst lindret af medicin.

For at bevare nærheden kan det være en god idé at nytænke måder at være sammen med sin partner på. Seksuelt samvær er ikke altid ensbetydende med samleje. Intimitet kan dyrkes på mange forskellige måder. I kan kysse, nusse, massere eller bade hinanden, nusse hænder, fingre eller tæer, give ansigtsmassage. Det vigtigste er at finde ud af, hvad der virker og gør godt for jer.

Begynd i det små

Du/I kan starte i det små og genfinde de situationer, hvor du/I førhen har nydt sex og samvær, og haft det rart sammen. Gå eksempelvis på opdagelse på hinandens kroppe og find ud af, hvad der virker rart. Fortæl hinanden, hvad I hver især har brug for, og hvad der føles godt i nuet.

Seksualitet og et seksuelt samliv har mange former og ansigter. Paletten er manganfarvet og varieret – ikke alt passer til dig, men forsøg at folde den ud, og undersøg dine egne behov. De fleste mennesker beskriver en god seksuel oplevelse som andet og mere end blot en fysisk tilfredsstillelse. Den seksuelle kontakt kan fungere som en kanal for udveksling af følelser, kærtegn og intimitet.

"I min mands sygdomsforløb var der så meget, vi skulle sætte ord på, så meget, vi skulle have talt om. Vores seksuelle samliv var her et frirum. Her kunne vi give hinanden trøst, vi kunne være bange og græde sammen og give hinanden støtte – helt uden brug af ord."

Kvinde, 57 år, pårørende til mand med spiserørskræft

"Midt i min krise så jeg bl.a., at jeg kunne samle overskud og energi ved hjælp af sex. Det gav en følelse af, at man stadig kunne bruge og bruges til et af livets små goder. Mit råd er: Vær ikke bange for at tage chancer."

Mand, 46 år, lymfekræft

"Træthed og svimmelhed har påvirket min lyst til vores seksuelle samliv. Jeg har talt med en psykolog, da jeg var ked af, at jeg på grund af min hjernetumor havde problemer med at give mig hen. Psykologen sagde blandt andet: "Skidt med det, hvis bare det er et sjælemøde." Det har jeg tit tænkt på, og det har hjulpet mig til at se mere positivt på det, der i udgangspunktet var en "mangel" i forhold til før. Jeg føler mig tæt forbundet med min mand, om end jeg fysisk fungerer anderledes, end jeg har gjort tidligere."

Jeg har også prøvet at tage det fra den humoristiske side, f.eks. ved at sige til min mand: "Støvsugning og vores sexliv er dine ansvarsområder." Det har i praksis betydet, at han har taget initiativet rent seksuelt, så jeg ikke har skullet overkomme det, men bare "gå med" – det har i hvert fald fungeret for os."

Kvinde, 48 år, hjernekræft

"Seksuallivet er faktisk noget, man skal arbejde for, synes jeg. Lysten kommer ikke så hurtigt og impulsivt som førhen. Men man kan jo planlægge sig ud af meget, og det er vist løsningen for os. At vi sætter tid af til hinanden. At man har noget at glæde sig til. Til nærvær, hvor man kommer tæt på hinanden, mærker hinandens kroppe, varme og dufte. Det behøver slet ikke være en fysisk akt, men måske bare bløde kærtegn og søde ord. Der findes også masser af hjælpemidler, og det behøver ikke være noget vulgært, men måske en fjer, der kilder, eller en olie der dufter dejligt."

Kvinde, 33 år, brystkræft

"Jeg lever godt med det liv, jeg har, og tænker ikke meget på alt det, jeg har mistet.

Før i tiden styrede "understellet", men nu er det øverste hoved foran, og det er faktisk fint. Men jeg savner da mine morgenrejsninger, for de var nu hyggelige."

Mand, 68 år, prostatakræft

"Da livmoderhalskræft kan skyldes en virus, der overføres seksuelt, havde jeg mange tanker om, at jeg har fået kræft, fordi jeg havde haft sex. Og det betød, at jeg mistede lysten. Man får bare at vide, at man bare skal springe ud i det, men det er altså ikke så let.

Jeg har snakket rigtig meget om det både med professionelle og andre patienter. For mig var det vigtigt at høre andres erfaringer og høre, at lysten nok skal komme igen.

I dag har min mand og jeg et rigtig godt sexliv – måske endda bedre end før, fordi vi har talt meget åbent om det. Vi har også talt åbent om at forsøge os med sexlegetøj, uden at det blev kunstigt og mekanisk. Det handlede for os om at starte forfra og finde lysten igen."

Kvinde, 29 år, livmoderhalskræft

TAL MED DIN PARTNER

Selvom det kan være svært, er det vigtigt, at I som par taler sammen om de vanskeligheder, I oplever. Mange misforståelser kan undgås, hvis I forsøger at fortælle hinanden, hvordan I oplever, at situationen påvirker jer, samlivet og sexlivet. Det er nemmere, når tingene bliver konkrete. Det giver bedre mulighed for at finde en løsning, hvor I begge oplever, at jeres seksuelle behov tilfredsstilles.

Hvorvidt man har let ved at tale med sin partner om det seksuelle samliv, vil ofte afhænge af, hvor meget man har gjort det tidligere. Men selv for de par, der under almindelige omstændigheder taler om tingene, er det ikke nødvendigvis nemt at få taget hul på snakken. De fleste mennesker har svært ved at sætte ord på de vanskeligheder, der har med sexlivet at gøre. Det kan føles som en privat sag, og måske er man bange for at komme til at såre den anden.

Men både du og din partner kan gøre jer tanker om, hvad den anden tænker og føler. Hvis I begge er afventende, kan det blive en ond spiral, hvor I hver især venter på, at den anden tager initiativet. Eller hvor I helt tager fejl af, hvad den anden tænker og føler, og kommer til at handle ud fra forkerte forudsætninger. Selvom det er helt almindeligt at reagere sådan, er det en god idé at undgå at gøre sig for mange forestillinger om sin partners tanker – spørg i stedet.

Måske har man ikke i øjeblikket en løsning på, hvordan man kommer videre. Måske har din partner de samme tanker og er ligeså påvirket af situationen som du. Det kan være svært for din partner at gætte, hvad du tænker – ligesom det er svært for dig at vide, hvad din partner tænker.

Bagerst i denne håndbog finder du forslag til en række spørgsmål, der kan inspirere jer til at få gang i samtalen om sex- og samlivet, og hvordan det skal se ud i fremtiden.

Søg eventuelt professionelt råd

Nogle gange kan det være en hjælp at inddrage en tredje part – f.eks. en sexolog, en psykolog eller lægen – for at få brudt tavsheden og få hjælp til at sætte ord på jeres tanker. Her kan I også få ideer til:

- Sensualitetstræning
- Erotisk massage
- Smerteafastende samlejestillinger
- Andre samlivsformer
- At skabe en anderledes struktur i samlivet
- At tale om seksuelle værdier
- At få sat ord på konsekvenserne for livskvalitet og tilfredsstillende seksualitet for jer begge
- Hjælpe midler

Det er vigtigt, at I begge er med til konsultationerne på hospitalet, hos sexologen eller lægen. Det giver mulighed for at stille spørgsmål og få de nødvendige informationer. De kan hjælpe jer med at sætte ord på de seksuelle udfordringer, som I selv har

"Jeg lærte, at jeg ikke skulle være så bange for at blive afvist. Det var hårdt for min mand at acceptere, at han var uhelbredeligt syg, og derfor trak han sig væk fra mig rent følelsesmæssigt. Nogle gange havde han ikke overskud til vores seksualliv, han kunne måske ikke rent fysisk give så meget, fordi han var så syg, som han var, eller havde ikke det psykiske overskud. Her var det meget vigtigt, at jeg lærte at forstå, at det altså ikke havde noget med mig at gøre, det var ikke en afvisning, og det skulle ikke afholde mig fra at prøve igen. Men så kunne vi måske bare holde om hinanden eller ligge tæt sammen. Og det gav en stor trøst."

Kvinde, 57 år, pårørende til mand med spiserørskræft

"Min mand og jeg lavede et skilt som vi kunne hænge på døren til min hospitalsstue. "Vil ikke forstyrres", stod der. Personalet respekterede det og syntes faktisk, at det var lidt morsomt. Det var en humoristisk idé, der virkede for os."

Kvinde, 55 år, skjoldbruskkirtelkræft

"Jeg havde kun været sammen med min kæreste i et lille år, da jeg fik konstateret kræft. Vores fælles liv var knapt begyndt, da det pludselig truede med at kunne slutte – og det satte vores forhold på en meget hård prøve. Fra den ene dag til den anden handlede det ikke om forelskelse eller spændende sex. Pludselig handlede alt om kemo, stråler, træthed, undersøgelser og operationer. Min kæreste så mig, når jeg var allergrimmest, træt og kemo-ulækker. Jeg følte mig ekstremt blottet og klædt af. Samtidig gjorde det forfærdelig ondt at se mine veninder blive gravide og få børn, for ingen vidste, hvordan min egen fertilitet ville reagere på behandlingerne. Og det var vi nødt til at tale om. Det er en stor og svær ting at sætte ord på så tidligt i et parforhold. Men vi stod det hele igennem, og i dag er vi forældre til en dejlig datter."

Kvinde 34 år, brystkræft

svært ved at få taget hul på. Det kan give en indbyrdes åbenhed, som gør det muligt at fortsætte snakken efterfølgende.

SKAB PLADS OG RUM TIL ET SEKSUELT SAMLIV

At få nærheden og seksualiteten til at blomstre efter en kræftdiagnose kan kræve lidt mere planlægning end tidligere.

Da trætheden for mange fylder rigtig meget, vil de fleste have brug for at tage flere hvil end normalt, hvis man skal være seksuelt sammen med sin partner om aftenen. Hvis I har dagen til rådighed sammen, kan det være en god idé at afsætte tid til seksuelt samvær her, da det oftest er der, man har det største overskud.

Nogle har behov for medicin, der kan dulme eventuelle smerter, før man kan give sig hen til sin partner. Og det vil ofte være nødvendigt at tænke mere over, hvordan man ligger, og hvem der skal bevæge sig.

Hvis du oplever ændringer, der påvirker din seksualitet i negativ retning, så tal med en autoriseret sexolog, din praktiserende læge eller sygeplejersken eller lægen på hospitalet, hvor du er i behandling. Det er ofte muligt at skifte til et andet præparat, som ikke nødvendigvis giver samme bivirkninger. Medicin påvirker personer forskel-

ligt, og det kan være nødvendigt at afprøve forskellige medikamenter for at finde frem til den type, der påvirker din seksualitet mindst muligt.

Det er ok at stille spørgsmål og krav

Nogle patienter får pleje i hjemmet, hvilket betyder, at plejepersonale kommer og går uden faste tider. Det kan gøre det vanskeligt at finde ro til at dyrke seksualiteten. Men det er jeres liv, og det er i orden at stille krav til personalet. Selvom det kan være svært, kan det være en god idé at fortælle personalet om jeres ønsker og behov for ro til hinanden.

Nogle gange tænker plejepersonalet ikke på, at I også har brug for ro til at dyrke jeres seksuelle samliv. Fokus for dem er af og til på den konkrete behandling, medicinering og lindring af smerter. Men hvis du føler, der er noget, der kan gøres anderledes, så er det helt i orden at stille spørgsmål.

Måske du gerne vil have fjernet dit kateter, efter at blæren er tømt eller gerne have at personalet banker på, inden de kommer ind på jeres stue eller i jeres hjem. Måske er det bedst for jeres samliv, hvis du får den sløvende medicin på andre tidspunkter af døgnet. Spørg. Det er ikke sikkert, alt kan lade sig gøre – men der sker i hvert fald ingen forandring, medmindre du/I spørger.

"Det var vigtigt for os at finde roen til at vedligeholde vores seksuelle samliv, og det kunne godt være noget af en udfordring, da min mand var palliativ patient. Det betød, at der kom hjemmesygeplejersker hele tiden, døgnet rundt og ofte uanmeldt. Jeg sagde derfor til hjemmesygeplejerskerne, at vi gerne ville have fred om natten til at elske. Jeg er meget bramfri, og derfor kunne jeg godt sige det, men det var svært.

Til at starte med sagde de: "Jamen det kan vi da ikke, tør du virkelig tage det ansvar på dine skuldre?"

Jeg sagde: "Det værste, der kan ske, er, at han dør, og så dør han da i det mindste lykkelig i mine arme." Det betød, at vores sidste tid sammen blev rigtig god, da vi bevarede vores seksuelle samliv og intimitet – og det var meget vigtigt for os. Min mand følte, at han bevarede noget af sin mandighed, også da han til sidst lå og var rigtig, rigtig syg."

Kvinde, 57 år, pårørende til mand med spiserørskræft

HVIS DU ER SINGLE

Det er en god idé at fastholde et socialt liv i det omfang, du magter, og dyrke og give plads til gode oplevelser.

Hvis man ikke har en fast partner, kan man i perioder miste håbet om at få et aktivt sexliv. Måske har du brug for at genfinde din egen seksualitet med dig selv frem for at fokusere på at finde en kæreste. I afsnittet 'Mærk din krop' på side 28 kan du læse mere om at lære din krop at kende (igen). Professionel massage og body SDS kan også være gode måder at dyrke kropsopmærksomheden og at mærke berøring af kroppen, uden at der er et 'krav om gengældelse'.

Hvis man bliver tiltrukket af et andet menneske, er det almindeligt, at der dukker en række følelser og overvejelser op. Det kan være man har været igennem en behandling, som betyder, at man ikke længere kan få børn. Eller man føler sig usikker på fremtiden. Måske har man ikke helt fundet sig selv endnu og føler ikke, at man har noget at tilbyde en ny partner. Alt sammen følelser som har stor betydning for dig, men er svære at sætte ord på. Derfor kan man komme til at udelukke muligheden for et samliv, fordi man helt naturligt er angst for at blive afvist eller ikke kan overskue den

åbenhed, et nyt forhold kræver. Selvom det er svært, er det en god idé at give modparten en chance og forsøge at åbne mulighedernes land frem for kun at se begrænsninger. Måske oplever han/hun ikke, at det, du bekymrer dig om, er et problem. Samtidig behøver du ikke fortælle historien på første date, men kan tage det lidt hen ad vejen. Alt tager tid, og kunsten er at finde en balance, hvor du får det sagt, samtidig med at der er plads til de gode oplevelser.

Der findes ikke et rigtigt tidspunkt, hvor du kan fortælle en eventuel kommende partner om din sygdom. Det er vigtigt at mærke efter, hvornår det føles rigtigt for dig. Forbered dig eventuelt på, hvad du vil fortælle og hvordan.

Det kan være en god idé at huske, at går et nyt forhold i stykker, skyldes det ikke nødvendigvis, at du har haft kræft. Måske var kemien bare ikke rigtig og ville heller ikke have været det, hvis du ikke havde haft kræft.

For nogle er det befriende for en periode helt at undlade at fokusere på at finde en ny partner og i stedet vende fokus indad og gøre det, der er godt for dig. Fokuser på din familie eller venner og få gode oplevelser sammen med dem.

"Jeg fandt ud af, da jeg sad der på sengen uden bukser og kiggede på de sørgelige rester af den samlede pakke – nemlig mig, at jeg aldrig ville blive den samme igen. Hvad ville pigerne sige til Einstein? Det hjalp mig rigtig meget at tale med andre unge mænd, der havde siddet med de samme bekymringer om fremtiden. Hvordan vil det påvirke min scorechance – jeg skal i fremtiden have hjælp til at lave børn – de små kampsoldater er inaktive i en frostboks – mærkeligt ... "

Mand, 22 år, testikelkræft

"Jeg er netop blevet opereret for brystkræft. Har fået en brystbevarende operation, og en af mine store bekymringer har været indgrebet i min kvindelighed.

Jeg er single og drømmer stadig om at møde manden i mit liv. – Selvom jeg skulle have brystbevarende operation, så kredsede mine tanker hele tiden om det ikke at være en rigtig kvinde – ikke smuk som kvinde. Den læge, som skulle operere mig, var meget omsorgsfuld, han sagde bl.a. til mig: "Hvis du finder en mand, som kun ser dine bryster og ikke dig som person, så er han ikke god nok til dig". Han har helt ret, og jeg har virkelig taget dette til mig. Her efter operationen er jeg rent faktisk ret tilfreds med mit "nye" bryst, men der ingen tvivl om, at jeg vil skulle øve mig i at se, at jeg som person er "smuk" – det er ikke hverken mine bryster, mit hår eller min bagdel, som manden i mit liv skal falde for, men hele mig – på godt og ondt."

Kvinde, 49 år, brystkræft

Kroppens forandringer

Ramt på sin kvindelighed
og mandighed

22

Kroppens forandringer

Mange oplever, at kroppen forandrer sig under og efter behandlingen. Kroppen ligner måske ikke sig selv længere, den reagerer anderledes og uforudsigeligt. Du kan opleve, at du reagerer anderledes og uforudsigeligt – og det kan være vanskeligt at forlige sig med.

Ramt på sin kvindelighed og mandighed

Mange kvinder og mænd, som mister håret, øjenbryn og kønsbehåring i kortere eller længere tid på grund af behandlingen med kemoterapi, fortæller, at de føler sig ramt på deres kvindelighed eller mandighed.

Man kan også føle sig ramt på sin maskuline eller feminine side og miste lysten til sex, hvis kroppen ikke længere ser ud, som den plejer. F.eks. kan nogle være kedede af, at musklerne svinder ind, og kroppens fysiske kraft bliver mindre.

Som pårørende kan det også være svært at vænne sig til, at ens partner ser anderledes ud, og man kan være bange for, at det gør ondt på den syge, hvis man rører forkert eller på de steder, der er blevet opereret.

Når kroppen ændrer sig, bliver nogle generte og skamfulde over at vise sig for partneren uden tøj og kan foretrække måske i en periode at slukke lyset i soveværelset eller at sove med bluse på for at skjule f.eks. ar eller sår.

Det kan være afgørende at arbejde med at acceptere sin ændrede krop. Har du svært ved at blive tryk ved din ændrede krop, kan det være vanskeligt at tro på, at andre kan holde af den og synes, den er smuk og tiltrækkende. Prøv om du kan give slip og nyde kærtegn, selvom tanker om, hvad den anden synes, kører i baghovedet. Hvis det er muligt, er det rigtig givtigt at have fokus på det, du kan lide ved din krop og det, der fungerer, selvom kroppen ikke ser ud, som den plejer.

Der er ikke nogen rigtig eller forkert måde at reagere på. Nogle vil for en tid miste lysten, da lysten påvirkes af mange forskellige faktorer. Det gælder både for dig og for din partner. Her er det vigtigt at understrege, at det er helt normalt, og at det ikke gør dig eller din partner til dårlige mennesker. Mange gange kan det hjælpe, hvis I får talt sammen om, hvad der gør det svært for jer.

"I forbindelse med at jeg blev strålebehandlet i underlivet, fik jeg udleveret en Hegar. Det er en stav, som skal føres ind i skeden et par gange om ugen for at undgå, at skeden klitrer sammen. Det var virkelig grænseoverskridende, og det var specielt svært i de perioder, hvor jeg bare var rigtig dårlig af behandlingen. Der kunne jeg næsten ikke overskue det.

Selvom det nu er fem år siden, jeg afsluttede behandlingen, er jeg stadig mærket af den. Min skede er forkortet, og det betyder, at jeg har det bedst, hvis jeg ligger på siden, når jeg er sammen med min mand. Går der en måned, hvor vi ikke er sammen, så klitrer min skede sammen, og derfor kommer der lidt lyserødt blod. Men det er alt sammen noget, vi lever med. Jeg tror, at den angst for at miste hinanden, vi begge oplevede under forløbet, gør, at vi har accepteret og lever med de følger, der er nu."

Kvinde, 45 år, livmoderhalskræft

"Jeg fik fjernet mit bryst, og selvom jeg ikke havde problemer med at tale med min mand om mine tanker, så havde jeg stadig svært ved at vise mig frem uden tøj på, og jeg havde mistet lysten til sex. Men en dag besluttede jeg mig for at tage mig sammen, nu skulle det være. Ikke noget med ned under dynen uden lys og alt det der. Så jeg tog et dejligt bad, smurte mig ind og fandt en af mine sexede natkjoler frem. Det gjorde lykke hos min mand. Han sagde, at han havde længtes sådan efter mig. Jeg skal stadig tage mig sammen, men jeg kan mærke, at det bliver lettere og lettere for hver gang. For mig har recepten været: Først og fremmest snak og dernæst viljen til at ville."

Kvinde, 62 år, brystkræft

"Min mand har tabt sig meget under behandlingen, og hans muskler er blevet meget mindre. Han, der før var stor og meget maskulin, er pludselig svundet ind. Jeg synes, det er rigtig svært at se på, og det er svært ikke at græde, når jeg ser på hans "nye" krop – ikke fordi jeg ikke kan lide ham, som han er, men fordi jeg føler, at han selv er ked af sin krop og føler sig mindre maskulin. Hans nye krop minder mig også om, at han er syg, og det gør mig selvfølgelig trist. Jeg er også bange for, om det nu gør ondt på ham, hvis jeg rører ved ham, og om han overhovedet har lyst til sex."

Kvinde, 40 år, pårørende til mand med tyktarmskræft

"At få fjernet brystet er nok en af de mest grusomme oplevelser, jeg har haft. Jeg følte mig amputeret og troede aldrig, jeg ville komme til at føle mig normal. Da jeg kom hjem fra sygehuset til min mand, kunne han mærke, at jeg var i chok. Jeg gik langsomt ind i soveværelset og stillede mine ting. Min mand gik hen til mig, lagde armen om mig og sagde: "Jeg ved godt, at det her er et helt forkert tidspunkt, men jeg vil bare sige, at når du har lyst, så har jeg også lyst." Og så grinede vi begge meget. Det var en kæmpe lettelse, med et trylleslag havde han fjernet et tungt åg. Så det blev ikke et problem for os. Nu kunne der gå måneder, hvor vi ikke havde sex, men jeg vidste, at når jeg var parat, så kunne jeg bare gå til ham."

Kvinde, 49 år, brystkræft

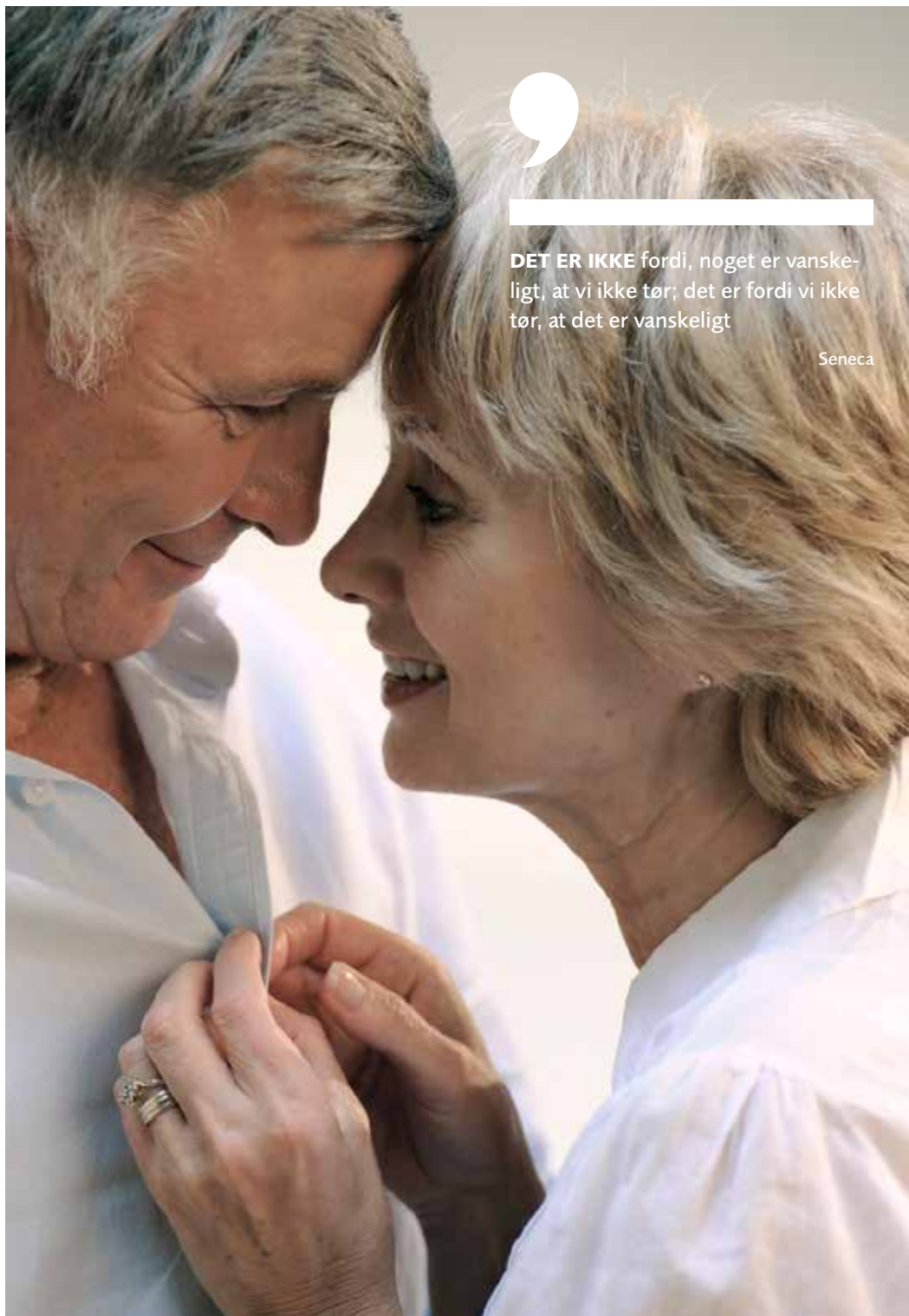
"Kræften sidder i kroppen, ergo erklærer man kroppen krig, når man erklærer kræften krig. Kroppen bliver fjenden. Men min krop viste sig at være min bedste allierede, den var langt stærkere, end jeg troede, og i dag passer jeg rigtig godt på den."

Kvinde 34 år, brystkræft

DET ER IKKE fordi, noget er vanskeligt, at vi ikke tør; det er fordi vi ikke tør, at det er vanskeligt

Seneca

Øvelser – bliv fortrolig med din krop

Se på din krop	28
Øv dig i at være til stede i din krop	28
Mærk din krop	28
Lyt til musik	29
Genfind lysten med sensualitetstræning	29
Øvelser for bækkenbund og underliv for både mænd og kvinder	30
Venepumpeøvelser	30
Bækkenløft	30
Knibeøvelser	30
Seksuelle hjælpemidler	31
Øvelser ved underlivs- og bækkensmerter	32
Myter om sex og kræft	33

Bliv fortrolig med din krop

Øvelserne i dette kapitel kan hjælpe dig med at blive fortrolig med din krop.

Se på din krop

Det kan være en god idé at betragte din krop og gå på opdagelse på den. Stil dig f.eks. regelmæssigt nøgen foran et spejl, på den måde kan du blive dus med dit eget spejlbillede. Hvis du ikke har lyst til at kigge på hele din krop, kan du i stedet for betragte den i små bidder – du kan f.eks. bruge et lommespejl til at studere udvalgte dele eller kun kigge på de dele af din krop, som du synes er pæneste. På den måde kan du lære den ændrede krop at kende, og det kan være en hjælp til, at du accepterer ar og andre forandringer, du har fået i forbindelse med behandling.

Øv dig i at være til stede i din krop

Det kan være en rigtig god øvelse at arbejde med at være til stede i nuet. Ofte flyver tankerne, og de mange bekymringer kan fylde, og det alene kan gøre, at du mister lysten til sex. Forsøg derfor at øve dig i at have fuld opmærksomhed på det, du gør. Når du børster tænder, kan du f.eks. prøve at vende dit fokus fuldt og helt mod tandbørstningen. Du skal ikke gøre noget særligt, bare læg mærke til, hvordan det mærkes. Hvordan mærkes tandbørsten i munden, hvordan smager det, hvordan har du det i resten af kroppen, mens du børster tænder? Denne øvelse kan du lave i mange forskellige situationer af dit liv, når du spiser mad, går en tur eller laver kaffe. Øvelsen laves i korte intervaller, du kan ikke gøre noget forkert, du skal blot forsøge at vende fokus mod dig selv på en venlig måde.

Mærk din krop

For at lære din krop at kende skal du vide, hvordan den mærkes. På den måde vil du lettere kunne instruere din eventuelle partner, hvis du selv ved, hvad der virker for dig. Du kan f.eks. gøre noget sensuelt, der får dig til at mærke hele din krop – prøv f.eks. at smøre kroppen ind i kropsolie, sov nøgen og mærk dynen mod din bare hud. Eller få din partner eller en professionel massør til at give dig massage. Du kan også gå i svømmehallen og skiftevis gå i det varme og kolde vand og mærke, hvordan det føles på din krop.

Du kan også røre ved dig selv eller onanere. Når du rører ved dig selv, finder du ud af, hvor på kroppen det er dejligt at blive rørt, og hvordan du bedst kan lide at blive rørt. Du finder ud af, hvor meget eller lidt berøring du kan lide bestemte steder på kroppen.

Det kan være svært at røre ved de områder af ens krop, der er mærket af ar eller andre ændringer. Men det er vigtigt, at du kender dine egne grænser og ved, hvad der er rart for dig, så du kan guide din partner. Det kan være med til, at de mærkede områder igen bliver en integreret del af dig selv. Mennesker er meget forskellige, og det vil være forskelligt, med hvilken hastighed vi venner os til ting. Hvis det er meget grænseoverskridende for dig at røre ved de mærkede områder, og du bliver ked af det, så vent, og prøv igen, når du er mere klar. Ting tager tid – og det er ok.

Lyt til musik

Du kan lægge dig ned og lytte til musik og prøve at fornemme musikken med hele

kroppen. En anden god øvelse, som styrker din kropsfornemmelse, er, hvis du trækker vejret med dybe, lange åndedrag helt ned i bunden af kroppen og så prøver at mærke eller visualisere ilten suse til alle lemmerne.

Genfind lysten med sensualitetstræning

Sensualitetstræning handler om at genoptræne sin seksuelle lyst og genfinde det, man kan kalde for den psykiske lyst. Det er et billede på, at det er i hjernen, det meste, der har med lyst og seksualitet at gøre, foregår. Der findes forskellige sensualitetsøvelser for både krop og hjerne, som du kan lave, alt efter hvilke seksuelle problemer du oplever.

En øvelse kan være at sætte god tid af til hinanden, hvor I sørger for, at der er fred og ro omkring jer. Her gør I hver især noget ud af jer selv, så I føler jer godt tilpas og attraktive. I lægger jer ned tæt sammen og mærker hinandens åndedræt.

Den ene lægger sig på maven, mens partneren begynder at kærtegne hele kroppen fra top til tå. Det er vigtigt at tage sig god tid. Begynd ved håret og hovedbunden og arbejd dig langsomt ned over først ører, så nakke og skuldre. Hele kroppen skal kærtegnes. Rør helt blidt og massér eventuelt forsigtigt. Den eneste regel er, at man i første omgang ikke berører kønsorganerne, endetarmsåbning eller brysterne.

I skal begge prøve at koncentrere jer om henholdsvis at give og modtage, og læg hver især mærke til, hvad I mærker og føler undervejs.

Efter ti minutter bytter I roller, så det nu er den andens tur til at blive kærtegnet. I skal begge prøve at være den, der kærtegner, og den der modtager. Dernæst gør I det samme igen, men hvor I ligger på ryggen.

Bagefter fortæller I hinanden, hvordan det føltes, og hvad der var rart. Hvis der var noget, der var mindre rart, skal I på en god og venlig måde give udtryk for det. Når I er parate til det, kan I bygge videre på øvelsen. I kan f.eks. gentage øvelsen ugen efter, hvor I også berører bryster og igen ugen efter, hvor I berører kønsorganer og evt. stimulerer hinanden til orgasme.

Der findes mange andre øvelser. Søg eventuelt inspiration i bøger eller film bagerst i denne håndbog. En autoriseret sexolog kan også hjælpe videre med gode råd og øvelser tilpasset din eller jeres specifikke situation.

HUSK: Det vigtigt, at I giver jer god tid og får skabt et trygt rum med tillid og nærvær til hinanden. Det kan være, det ikke går, som I havde forventet, den første gang, I prøver. Måske fordi du eller din partner er nervøs, anspændt, bange for smerter de steder, hvor du er blevet opereret, eller nervøs for protese eller stomi. Giv ikke op, alting kræver øvelse. Eller man kan komme i kontakt med følelser der gør, at man begynder at græde. Hvis det sker, så lig stille sammen og fald til ro. Derefter kan I fortsætte eller vente til en anden gang.

Øvelser for bækkenbund og underliv for både mænd og kvinder

Disse øvelser er særligt vigtige, hvis du er blevet opereret eller strålebehandlet i underlivet, blæren eller endetarmen.

Både mænd og kvinder kan have stor gavn af at træne musklerne i bækkenbunden. Øvelserne er de samme for begge køn. Bækkenbundsmusklernes største opgave er at sørge for, at vi kan holde tæt for urin, luft og afføring. Når man får orgasme eller udløsning, er det også musklerne i bækkenbunden, der rytmisk trækker sig sammen. Ved at træne bækkenbunden kan man øge sin seksuelle lyst og få en stærkere orgasme. Som en sidegevinst får man nemmere ved at holde på vandet og derudover tyder undersøgelser på, at strålebehandling har en bedre effekt, da blodgennemstrømningen øges af træning. Der er derfor mange gode grunde til at træne sine bækkenbundsmuskler.

Alt efter hvilke problemer du oplever, findes der forskellige slags øvelser, som kan være med til at gøre dit sexliv bedre. Du kan med fordel lave øvelserne både før, under og efter behandlingen – under den forudsætning, at du føler dig i stand til at indtage de forskellige stillinger.

Før du går i gang med at lave knibeøvelser, er det en god idé at lave nogle øvelser for blodomløbet i underlivet. Disse øvelser kaldes venepumpeøvelser, og mange mennesker synes, at de er rare at lave sidst på dagen, hvor maven føles oppustet, og benene måske er trætte. Venepumpeøvel-

serne fjerner også hævelse nede i dine bækkenbundsmuskler, så det føles nemmere at knibe.

Venepumpeøvelser

Læg dig på ryggen med bøjede knæ og fødderne i underlaget. Start med at lave nogle dybe vejtrækninger, hvor du trækker vejret dybt ned i maven. Lav tre til fire dybe vejtrækninger.

Bøj begge ben op til maven og lav cyklebevægelser med benene i et til to minutter. Sænk derefter benene og slap af.

Bækkenløft

Du kan også lave det, der kaldes bækkenløft, hvor du ligger på ryggen med bøjede knæ og fødderne i underlaget og løfter bagdelen op og ned fem til 10 gange. Det løsner godt i underlivets muskler og letter trykket på bækkenbunden.

Knibeøvelser

Slap godt af i hele kroppen, og sørg for at ligge eller sidde behageligt. Når du laver knibeøvelser, skal du især tænke på at slappe af i mave, bagdel og lår, så du ikke kommer til at spænde disse muskler i stedet for at knibe med bækkenbundsmusklerne.

Forestil dig, at du skal holde på luft fra tarmen (en prut). Det gør du ved at lukke omkring din endetarmsåbning. Selvom du føler, at det kun er rundt om endetarmsåbningen, der sker en bevægelse, kniber du alligevel sammen med hele din bækkenbund. Du lukker altså også for urineret (og skeden), når du kniber sammen om

endetarmsåbningen. Mænd kan bedst mærke knibeøvelsen ved endetarmen samt ved testiklerne og roden af penis, som kan vippe, når man kniber.

Læg dig på ryggen, siden eller sæt dig afslappende på en stol, prøv dig eventuelt frem undervejs.

Start med små korte knib, hvor du kniber et øjeblik og slipper igen. Hold en lille pause mellem hvert knib. Gentag fem til 10 gange.

Når du bliver lidt mere øvet, kan du lave flere knib ad gangen og langsomt forlænge varigheden af dem, så hvert knib varer seks til otte sekunder. Du skal huske at holde pause, lige så længe knibet varede, mellem hvert knib. Gentag 10 til 20 gange.

Øv dig i at knibe i din hverdag, f.eks. når du løfter, hoster, nyser, griner, hopper, går på træpper osv.

Seksuelle hjælpemidler

Hvis I har svært ved at genfinde lysten til sex eller få en orgasme, kan I med fordel benytte seksuelle hjælpemidler, blade, bøger eller film. Hvis det er nyt for dig med massageapparater eller dildoer, kan det være grænseoverskridende, men det betaler sig nogle gange at give det en chance, selvom man synes, at det er vanskeligt at komme i gang – så længe man ikke pådutter sin partner noget, som hun eller han ikke har lyst til.

Brugen af hjælpemidler kan være det, der skal til, for at dit sexliv ikke går i stå, eller du får problemer med at gennemføre samleje senere hen.

"Vi er tre kvinder, der har mødt hinanden i en gruppe på en kræft-rådgivning, og som stadig holder kontakten ved lige. Vi har forskellige diagnoser, men vi er alle ramt – også på seksualiteten. Vi besluttede til vores julefrokost, at vi ville tage hen i Lust, en butik, der sælger erotisk legetøj – og det var en rigtig sjov oplevelse. Personalet var meget søde og hjælpsomme. Vi forklarede hver især, hvad vores problem var, og så hjalp de os på en meget professionel måde. Det var ikke spor vammelt, men en god oplevelse. Vi gik alle tre derfra med hver vores fine lilla pose med sjove ting i – det var en rigtig god oplevelse."

Kvinde, 49 år, brystkræft

Øvelser ved underlivs- og bækken smerter

Hvis du som kvinde har smerter i forbindelse med samleje, kan det skyldes, at du ubevidst spænder for meget i dine bækkenmuskler. Det kan derfor være en god idé at prøve at lave nogle øvelser, som kan mindske smerter i underliv og bækken.

Øvelserne er særligt velegnede til dig med kræft i underlivet, som oplever jag ned i benene, føleforstyrrelser såsom prikken eller stikken og smerter i bækken og ben eller problemer med at sidde ned og har svært ved at finde en god hvilestilling. Har du de symptomer, er det ikke kun bækkenbundstræning, men derimod øvelser mod underlivs- og bækken smerter, du skal gå i gang med.

Øvelser

1 Sæt højre fod op på bordkanten, hold venstre fod i gulvet med tæerne pegende lige frem. Læn dig ind mod bordet, støt med hænderne på bordet, og hold stillingen i 10 til 15 sekunder. Sænk højre ben ned igen og hvil. Gentag tre til fire gange med først højre og siden venstre ben oppe.

2 Læg højre ben op på bordet i skrædderstilling. Stå på venstre ben med strakt knæ. Læg hele kroppen ind over højre ben, til det kan mærkes i højre balde og højre ridebudsområde. Hold strækket i 10 til 15 sekunder og gentag tre gange med samme ben oppe. Gentag med venstre ben oppe.

3 Hold fast i bordkanten og sæt dig på hug, helt ned på hælene. Hold stillingen i 10 til 15 sekunder. Gentag tre gange.

Disse øvelser laves højst tre gange dagligt.

4 Hvis du har smerter og svært ved at slappe af ved indtrængning, kan det hjælpe, at du lige før indtrængning spænder så meget, du kan, omkring skedeåbningen. Du tager en dyb indånding, og under udåndingen presser du lidt udad samtidig med en forsigtig indføring i skeden. Du kan øve dig først med en finger, siden med et par fingre, indtil du er fortrolig med teknikken.

Myter om sex og kræft

Det er meget almindeligt, at man som kræftpatient er i tvivl om, hvorvidt kræft smitter, og om man eventuelt udsætter sin partner for risiko, hvis man har samleje under behandling.

Hvis du er i tvivl og har behov for at få afklaret nogle spørgsmål om kræft og sex, er det en god idé at spørge personalet på sygehuset eller din praktiserende læge. Der er ingen dumme spørgsmål, og personalet har ofte den information, du har brug for.

Godt at vide:

- Der er ikke fare for at smitte sin partner med kræft ved samleje. En kræftcelle kan ikke overleve i et andet menneskes krop.
- Det er de færreste, der har lyst til sex de første dage efter kemoterapi på grund af bivirkningerne. De fleste former for kemoterapi vil påvirke immunforsvaret, så man lettere pådrager sig infektioner gennem slimhinder, som jo er mere gennemtrængelige end hud. Det kan derfor være en god idé, at beskytte jer med kondom – specielt hvis det er hendes immunforsvar, der er påvirket. Oftest er lægerne enige om, at du ikke udsætter din partner for påvirkning af kemoterapi ved seksuelt samvær, hverken under eller efter behandling.
- Når man er i behandling med antihormonet Tamoxifen, vil menstruationerne ofte forsvinde. Men det betyder ikke, at man automatisk er beskyttet mod graviditet. Så det vil være nødvendigt for dig at beskytte dig mod graviditet på en anden måde.

Fysiske problemer

Medicin kan påvirke din seksualitet	36
Kvinder	37
Mænd	39

Fysiske problemer

Det er almindeligt ved stort set alle kræftformer, at behandlingen medfører en række gener, som i perioder kan gøre det svært at have lyst eller evne til seksuel aktivitet.

Både strålebehandling, operation, kemoterapi og andre medicineringsformer kan føre til en række gener, der kan medføre seksuelle problemer, eller som i perioder kan gøre det svært at gennemføre et samleje. Det kan f.eks. være rejsningsproblemer, kortere skede, tørhed i skeden, smerter ved samleje eller ved sædafgang, nedsat evne til at få orgasme, mindre mandligt kønshormon eller udtalt træthed. De problemer, du oplever, er der mange andre, der også oplever. Lægen eller sygeplejersken på hospitalet kan hjælpe dig eller henvise dig til hjælp. Du kan også gå til din praktiserende læge, der kan give dig gode råd, eller du kan opsøge en sexolog, der har speciel viden om problemer i forbindelse med kræftbehandling.

MEDICIN KAN PÅVIRKE DIN SEKSUALITET

For nogle kan medicin have direkte negativ indvirkning på seksualiteten. Hvis medicinen giver bivirkninger, f.eks. sløvhed eller motoriske problemer, kan det være nødvendigt at have sex modsat det tidspunkt, hvor du indtager medicinen. Det vil f.eks. sige om aftenen, hvis du får medicinen om morgenen.

Hyppigste bivirkninger af medicin, der kan påvirke dit sexliv

- Antihormonbehandling mod prostatakræft kan give nedsat sædproduktion, lyst- og rejsningsproblemer
- Antihormonbehandling mod brystkræft kan give gener, der nedsætter lusten til sex. Blandt andet udtalt skedetørhed, der medfører smerter ved samleje, men også ledsmerter, kvalme, hedeure og tendens til blærebetændelse
- Kemoterapi kan mindske eller helt stoppe produktionen af kønshormoner. Det kan give skedetørhed og rejsningsproblemer, manglende lyst og problemer med at få orgasme og/eller sædafgang. Det kan også medføre hårtab, hvilket kan påvirke selvpfattelse og lyst
- Morfinpræparater kan påvirke kønshormonerne og gøre dig sløv, give tørhed i mund og slimhinder og derved påvirke seksualiteten
- Antidepressiv medicin (særligt SSRI-præparater) kan give nedsat lyst og gøre det svært for både kvinder og mænd at få orgasme
- Blodtryksnedsættende og vanddrivende medicin kan give rejsningsproblemer. Ofte kan du undgå dette ved at skifte præparat
- Binyrebarkhormon kan påvirke kønshormonerne og derved forstyrre seksualiteten
- Visse former for medicin kan give vægtforøgelse, sløvhed eller motoriske problemer, som indirekte kan være med til at påvirke din seksualitet
- Visse former for kemoterapi kan give nervebetændelse (neuropati) og dermed nedsat følsomhed, som kan gøre det sværere for både kvinder og mænd at få orgasme

Hvis du oplever ændringer, der påvirker din seksualitet i negativ retning, så tal med en autoriseret sexolog, din praktiserende læge, sygeplejersken eller lægen på hospitalet. Det er nogle gange muligt at skifte til et andet præparat, som ikke nødvendigvis giver samme bivirkninger. Medicin påvirker personer forskelligt, og det kan derfor være nødvendigt at afprøve forskellige medicin-typer for at finde frem til den type, der påvirker din seksualitet mindst muligt.

KVINDER

Alt afhængig af hvilken kræftsygdom du er blevet behandlet for, kan du få fysiske bivirkninger, der kan have indflydelse på dit sexliv. Kvinder, der er blevet behandlet for kræft i underlivet, vil sandsynligvis have flere fysiske gener efter behandlingen end andre, men mange ting kan være ens for alle. Derfor er disse råd generelle og vejledende. Det bedste råd vil altid være, at du taler med din læge, hvis du oplever en forandring i din krop efter behandlingen.

Smerter ved samleje

Nogle kvinder kan opleve at få smerter i forbindelse med samleje, smerterne kan opleves forskellige steder og på forskellige måder.

Smerter ved kønslæber eller klitoris

Hvis du får smerter omkring kønslæberne eller klitoris, skyldes det ofte sarte eller tørre slimhinder. Det kan opstå, enten fordi du mangler kvindelige kønshormoner, eller fordi området er beskudt af stråler. Disse

Ved strålebehandling i underlivet

Hvis du er opereret eller har fået strålebehandling i underlivet eller omkring endetarmen, er det vigtigt, at du så hurtigt som muligt efter behandlingen starter med at lave øvelser for bækkenbunden. Det vil fremme helingen i området på grund af den øgede blodgennemstrømning, og på længere sigt måske skåne dig for nogle gener fra underliv og slimhinder.

Kvinder, der får strålebehandling i forbindelse med underlivs- eller endetarmskræft, skal desuden løbende sørge for at skeden ikke vokser sammen.

Det gøres ved at have samleje et par gange om ugen eller ved at bruge en såkaldt Hegar, når de akutte strålegener er forsvundet. I starten, hvor det kan være ubehageligt, kan det være en fordel at bruge Hegar-staven frem for at have samleje, så din partner ikke bliver direkte forbundet med smerten.

Det kan være hjælpsomt at forsøge at gøre det til en stund, hvor du tager kærligt vare på din seksualitet og eksperimenterer med, hvordan kroppen nu kan lide at blive stimuleret. Prøv f.eks. at bruge musik, dufte, bad og berøring af kroppen, gerne hen ad vejen også seksuel stimulation med f.eks. fantasier eller litteratur, da det vil give bedre plads til Hegarstaven.

En Hegar er en stav lavet af glas eller glasfiber. Du kan få tilbudt en Hegar på den afdeling, hvor du får behandling. Du kan også bruge en almindelig dildo (undgå ru overflade).

Hjælp til tørre slimhinder

Der findes forskellige hormonfrie vaginalcremer, -geler og stikpiller, som kan bruges ved tørhed, svie eller irritation i skeden. De kan hjælpe til at gøre slimhinderne stærkere, tykkere eller mere elastiske. Nogle bruger også hormonbehandling i form af stikpiller.

OBS: Kvinder med livmoderkræft og brystkræft, der er i antihormonbehandling, skal være opmærksomme omkring brugen af cremer og stikpiller med hormoner i. Det er endnu ikke afklaret, men en øget risiko for tilbagevenden af sygdommen kan ikke udelukkes. Spørg din behandlende læge til råds.

Der findes også cremer og vulva lip balm, som kan lindre tørhed smerter på de ydre kønsdele.

Mange har glæde af at bruge glidecreme i forbindelse med samleje. Glidecreme kan være vand-, olie- eller silikonebaseret og fås på apoteket, på nettet eller i forretninger, der forhandler seksuelle hjælpemidler. Oliebaseret glidecreme kan i nogle tilfælde øge risikoen for at få svamp i skeden. Hvis du bruger kondom, skal du bruge vand- eller silikonebaseret glidecreme, da olie kan opløse kondomer.

smerter kan nogle gange afhjælpes ved at bruge glidecreme eller hormonfri vaginalcreme, -gel eller stikpiller. Se boksen til venstre. Lokal hormonbehandling er også en mulighed.

Smerter i starten af skeden

Smerter i starten af skeden, der opstår ved indtrængning, kan skyldes sarte eller udtørrede slimhinder. Du kan også få ondt, hvis du spænder i de yderste bækkenbundsmuskler – eller måske en kombination af begge dele. Glidecremen kan, evt. kombineret med øvelser, hvor du spænder af i musklerne, hjælpe. Endelig kan disse gener (især hvis du også oplever kløe) være tegn på en svampeinfektion. Det vil du være mere udsat for, hvis du har fået kemo- eller antihormonbehandling.

Smerter dybt i skeden

Smerter dybt i skeden under samleje kan skyldes sammenvoksninger efter strålebehandling eller operation. Det kan også opstå, fordi muskulaturen eller ledbåndene i underlivet er blevet stramme og ømme – og det kan der ofte gøres noget ved. Specialuddannede fysioterapeuter kan behandle og hjælpe dig med at spænde af, så smerterne forsvinder.

OBS! Hvis du får nye smerter eller utilpashed et stykke tid efter, at behandlingen er afsluttet, kan der være tale om infektion eller tilbagefald. Da er det selvfølgelig vigtigt, at du bliver undersøgt for at blive behandlet eller udelukke dette.

Blødning

Hvis slimhinderne er sarte efter strålebehandling, kan det bløde lidt, når du har samleje. Det er ikke farligt, og for de fleste bliver generne mindre med tiden. Hvis du bløder meget, skal du tale med din behandlende læge. For en tid kan det være en god idé, hvis du vælger en anden måde at være sammen med din partner på end samleje. Du kan med fordel bruge glidecreme eller hormonfri creme/gel/stikpiller. Se boksen side 38. Hvis du har mangel på kvindeligt kønshormon, kan lokal hormonbehandling også hjælpe.

Hvis du har en partner, kan I sammen overveje, om I skal eksperimentere med at lade andre måder at opnå seksuel tilfredsstillelse fylde mere i jeres sexliv, og at penetrationen måske kan være af kortere varighed end hidtil.

Svært ved at blive våd

At du har svært ved at blive våd, kan skyldes, at du ikke rigtig har lyst, eller at I ikke tager jer nok tid til forspillet – både udenfor og i sengen. Både strålebehandling og manglende hormontilførsel til slimhinderne på grund af overgangsalder eller antihormonbehandling kan også være årsagen. Her vil det ofte hjælpe, hvis du forsøger at træne bækkenbunden, da det vil øge blodgennemstrømningen. Det kan også hjælpe at bruge en vibrator. Glidecreme – kan også være en god idé, ligesom hormonfri vaginalcreme, -gel eller stikpiller – eller eller stikpiller med kvindeligt kønshormon kan hjælpe. Se boks s. 38.

Føleforstyrrelser i og omkring kønsorganerne

Kemoterapi kan give føleforstyrrelser i og omkring kønsorganerne, og nogle kan miste evnen til at få orgasme. Her kan bækkenbundsøvelser og glidecreme være en hjælp. Hvis du har problemer med at få orgasme, kan I evt. prøve med en vibrator.

MÆND

Alt afhængig af hvilken kræftsygdom du er blevet behandlet for, kan du få nogle fysiske bivirkninger, der kan have indflydelse på dit sexliv. Det er forskelligt fra mand til mand, hvilke problemer der opstår, og hvilke behandlingsmuligheder der er bedst for den enkelte. Det bedste råd vil derfor altid være, at du taler med din læge, hvis du oplever en forandring i din krop efter behandlingen.

Rejsningsproblemer

Hvis du er blevet behandlet for prostata-, endetarms-, testikelkræft eller kræft i blæren, kan du opleve, at du ikke længere har samme evne til at få rejsning som tidligere. Nogle vil miste evnen helt, mens andre vil have en vis rejsningsevne tilbage. Der er flere forskellige former for behandlingsmuligheder, afhængig af årsagen til ens rejsningsproblem. Her er det en god idé, at du taler med din læge om, hvad der bedst kan hjælpe dig.

Skyldes tabet af rejsningsevnen, at man har ødelagt nerverne eller blodkarrene ved operation for prostata-, blære- eller endetarmskræft eller ved strålebehandling, afhænger behandlingen og resultatet af denne af, om

nerverne er delvist eller helt ødelagt. Ofte vil man først forsøge med tabletbehandling. Virker det ikke tilstrækkeligt, kan man prøve med et stof, der føres op i urinrøret eller sprøjtes direkte ind i svulmelegemerne.

Hvis du er blevet opereret eller strålebehandlet omkring kønsorganerne, er det vigtigt, at du så hurtigt som muligt efter behandlingen starter med bækkenbundsøvelser, der øger blodgennemstrømningen. Det vil øge helingen i området og formentlig også rejsningsevnen samt evnen til f.eks. at holde på vandet på længere sigt. Du kan finde bækkenbundsøvelser til mænd på cancer.dk. Er man blevet behandlet for testikelkræft, kan man have for lavt niveau af mandligt kønshormon i blodet, og så vil behandling med dette hormon give lyst og rejsningsevne tilbage.

Hvis du har svært ved at holde rejsningen, kan det være en hjælp at bruge en penisring. For nogle er det også en hjælp at bruge en vibrator til at stimulere både sig selv og partneren.

Selv om man ikke kan få rejsning, vil de fleste stadig være i stand til at få orgasme. Eller sagt på en anden måde: For mænd er rejsningsevnen mere sårbar end evnen til at få orgasme, når man beskadiger nerverne.

Forsøg derfor på ikke at have for meget fokus på rejsningen og at vende tilbage til den seksualitet, du havde før sygdommen. Ofte skal man finde en ny måde at have glæde af sex på, hvor berøring fylder mere og samlejet ikke nødvendigvis er det centrale.

Manglende lyst

En følge af alle de gener og ændringer, der sker med én under et behandlingsforløb for

en kræftsygdom, kan være, at man mister lysten til sex. Her kan en samtale med f.eks. en sexolog om, hvordan man får lyst til at få lyst igen være en god idé. Men den manglende lyst kan også skyldes, at man ved store doser eller bestemte former for kemoterapi påvirker dannelse af mandligt kønshormon. Så hvis du har mistet lysten, specielt hvis du er behandlet for testikelkræft, leukæmi eller lymfekræft, og samtidig også føler dig træt, kan det være en god idé at få målt dit niveau af mandligt kønshormon i blodet. Det kan være forklaringen på den manglende lyst.

Manglende sædafgang

Når man har fået fjernet prostata og/eller blæren, kan man ikke længere få sædafgang, fordi sædkanalerne er blevet opereret væk. Hvis man har fået strålebehandling omkring kønsorganerne eller er blevet opereret omkring endetarmen, vil man også nogle gange opleve, at man ikke får sædafgang i forbindelse med orgasmen, og at der kan være sæd i urinen. Det skyldes, at den lille muskel, der sørger for at lukke op til blæren under sædafgang, er blevet beskadiget. Selvom mange mænd savner deres våde orgasme, så er den følelse, man får ved udløsning, næsten som før.

Fjernelse af testikel

At blive behandlet for testikelkræft kan give nogle fysiske problemer, der kan afhjælpes ved behandling med mandligt kønshormon. Generne kan være manglende sexlyst, svigtende rejsningsevne og manglende energi. Tal med din læge, der kan måle dit niveau af mandligt kønshormon i blodet. Hvis du er generet af, at der kun er en testikel tilbage, kan du tale med din læge om at få indopereret en testikellignende protese i pungen.

"Hvis seksualitet er det samme som at kunne få den op at stå, ja så har jeg ingen seksualitet. Men sådan føler jeg ikke. Seksualitet for mig er også ømhed, kærlighed og det at være tæt med min kæreste. Vores samliv er bestemt ikke blevet ringere. Vores seksualitet er måske blevet mere kvindelig med masser af kys og kram."

Mand, 68 år, prostatakræft

VOV AT STILLE SPØRGSMÅL
– vær parat til at høre svaret

Inspiration og rådgivning

Her kan du få hjælp	44
Seksuelle hjælpemidler	45
Spørgeguide	46
Gode bøger og film	47
Kræftens Bekæmpelse kan gøre mere for dig, end du tror	48

Inspiration og rådgivning

HER KAN DU FÅ HJÆLP

Læger og sygeplejersker

Hvis du eller din partner oplever problemer med jeres seksuelle samliv, kan det være en rigtig god ide at spørge f.eks. personalet på sygehuset eller din praktiserende læge. Måske oplever du, at du ikke får et præcist svar. Det kan skyldes, at læger og sygeplejersker er lige så blufærdige som alle andre mennesker, eller også ved de måske ikke så meget om det. Men hold fast – spørg igen – spørg en anden, eller spørg, hvor du evt. kan få hjælp til at tale om og hvordan, man tackler seksuelle udfordringer i forhold til kræft.

Sexolog

Det kan være en god idé at hente hjælp hos en sexolog med sundhedsfaglig baggrund. Der findes uddannede sexologer med en sundhedsfaglig eller psykologisk baggrund i hele landet, og de fleste er medlem af Dansk Forening for Klinisk Sexologi. Foreningen kan træffes på e-mail: dacs@klinisksexologi.dk.

Ved henvendelse til foreningen kan man få tilsendt en fortegnelse over samtlige sexologer, som er medlem af foreningen for Klinisk Sexologi. Du kan også finde fortegnelsen over foreningens medlemmer på www.klinisksexologi.dk.

Der er desuden sexologiske klinikker i Aalborg, Roskilde og København, som det kræver en henvisning fra din læge at blive tilknyttet.

Cancerforum

På Kræftens Bekæmpelses online mødested cancerforum.dk kan patienter og pårørende helt anonymt oprette en profil og skrive sammen med andre patienter og pårørende. Her kan man dele erfaringer og stille nogle af de spørgsmål, der måske kan være svære at formulere mundtligt. Det kan være en rigtig stor støtte at læse om andres erfaringer og måske få gode råd fra nogen, der har stået i en situation, der kan minde om din.

Psykolog

Du kan også søge hjælp hos en psykolog. Der er mulighed for at få tilskud via sygesikringen, hvis du får en henvisning fra din praktiserende læge. Normalt skal henvisningen ske inden for 6 måneder efter diagnosticeringstidspunktet, og henvisningen kan senest gives 12 måneder efter diagnosen. Tal med din praktiserende læge om mulighederne. Hvis du ikke har mulighed for henvisning via sygesikringsaftalen, kan du selv opsøge en psykolog.

Du er også velkommen til at gøre brug af Kræftens Bekæmpelses gratis rådgivningstilbud. Se nedenfor.

Rådgivning hos Kræftens Bekæmpelse

Du er altid velkommen til at bruge Kræftens Bekæmpelses rådgivningstilbud. De er gratis, og alle kræftpatienter og pårørende er velkomne. Du kan ringe til Kræftlinjen på 80 30 10 30. Her sidder professionelle råd-

givere klar til at tale med dig. Du kan også besøge en af Kræftens Bekæmpelses kræftrådgivninger landet over. Her kan du også få rådgivning af professionelle rådgivere. Du behøver ikke at bestille tid, men kan blot kigge forbi i åbningstiden. Se adresser og telefonnumre bagerst i pjecen.

Du er også meget velkommen til at stille et spørgsmål om kræft og seksualitet til Kræftens Bekæmpelses Brevkasse. Her skal du dog regne med en svartid på ca. fem hverdage. Find Brevkassen her: Cancer.dk/brevkasse.

Patientforeninger

Patientforeninger med fokus på en specifik kræftsygdom har ofte forholdt sig til de specifikke problemer, der følger med netop den type kræft. Det kan derfor være en god ide at søge information eller rådgivning hos dem. På Kræftens Bekæmpelses hjemmeside cancer.dk kan man finde en opdateret liste med kontaktinformation til alle patientforeningerne.

SEKSUELLE HJÆLPEMIDLER

Måske har du brug for nogle bestemte hjælpemidler på grund af de problemer, du oplever. Det kan være bestemte cremer, en vibrator eller lignende.

På Hjælpemiddelinstitutets hjemmeside kan du finde en oversigt over seksuelle hjælpemidler og forhandlere af dem. Se mere på: hmi-basen.dk

Butikken Props & Pearls har særligt fokus på seksuelle hjælpemidler til kvinder, som oplever problemer efter eksempelvis kræft, underlivssygdomme og graviditet. Se mere på: propsandpearls.com

Derudover findes der butikker og netbutikker, som forhandler erotiske udstyr, hvor du vil kunne finde hjælpemidler og inspiration. Søg eksempelvis på 'sexbutik' eller 'erotisk butik' på nettet.

Forsendelsen er som regel diskret. Det kan du læse om på butikkernes hjemmeside.

Spørgeguide

Det er en god idé, at I prioriterer tid og sætter jer sammen for at tale om jeres tanker og følelser. Skriv eventuelt jeres overvejelser og svar ned. På den måde kan I på et senere tidspunkt gå tilbage og se, hvad I talte om.

Hvad gør al denne fokus på sygdom ved dig og din seksualitet?

Hvilke tanker, ønsker og drømme har du for jeres nuværende og fremtidige samliv?

Hvad føles godt seksuelt?

Hvad kan jeg gøre for dig lige nu...?

Hvad har stor betydning for mig lige nu?

Det gør mig så glad, når du...

Jeg tænker meget over, at jeg er anderledes nu – hvad ser du er anderledes?

Hvordan kan vi hver især støtte hinanden i det anderledes liv nu?

Hvad kunne gøre en positiv forskel for dig lige nu?

Jeg elsker dig, fordi ...

Jeg har tanker om... hvad tænker du om det?

Hvad kan du godt lide ved min krop?
Hvad kan jeg selv godt lide ved min krop?

Jeg tager ikke afstand fra dig, fordi jeg ikke har lyst til nærhed og intimitet, men fordi...

Jeg har stadig lyst til at mærke dig, jeg kan bare ikke overskue sex på den måde, vi havde det, før jeg blev syg. I stedet kunne vi...

Hvad vil være dejligt at genoptage?

Hvordan gør vi det?

Hvad vil du ikke undvære sammen med din partner?

Hvordan ønsker jeg, at vores sexliv skal se ud i fremtiden?

Kan I sætte jer nogle mål, som I begge har lyst til at nå? Efter 1 måned, efter 2 måneder, efter 3 måneder osv.

Når jeg ser et år frem, hvad har jeg så gjort for at komme tilbage på sporet?

SPØRGSMÅL TIL LÆGEN

Hvis du oplever fysiske problemer eller har spørgsmål til lægen i forbindelse med din seksualitet, kan det være en god idé at skrive dem ned, så du husker at få spurgt.

Læs mere

Cancer.dk

På Kræftens Bekæmpelses hjemmeside kan du læse mere om kræft og livet med sygdommen - både som patient og pårørende. Du kan også læse mere om kræft og seksualitet.

[Cancer.dk](#)
[Cancer.dk/seksualitet](#)

Pjecer

Kræftens Bekæmpelse har ud over denne pjece udgivet en række andre gratis pjecer om kræft og livet med kræft. Se og bestil pjecerne i webshoppen.

[Cancer.dk/pjecer](#)

Cancervideo.dk

I Kræftens Bekæmpelses videoportal finder du en lang række små film og videoklip om kræft. Her er både film om at leve med kræft som patient og pårørende, om forskning og meget andet.

[Cancervideo.dk](#)

Patientforeninger

Der findes mange patientforeninger, som blandt andet arrangerer aktiviteter, hvor man kan møde andre med samme kræftsygdom.

[Cancer.dk/patientforeninger](#)

Kræftens Bekæmpelse kan gøre mere for dig, end du tror

Kræftens Bekæmpelse tilbyder gratis rådgivning og støtte. Har du brug for rådgivning, kan du besøge din nærmeste kræftrådgivning, ringe til Kræftlinjen, skrive med en rådgiver via vores onlinerådgivning eller stille et spørgsmål til Brevkassen. Vil du møde andre kræftramte, kan du oprette en profil på www.cancerforum.dk eller kontakte din nærmeste kræftrådgivning, der arrangerer netværksaktiviteter. Vi tilbyder rådgivning mere end 40 steder i hele landet. Du er altid velkommen i vores kræftrådgivninger. Her behøver du ikke at bestille tid til rådgivning, men kan bare kigge forbi. Her er en række tilbud og aktiviteter for kræftpatienter og pårørende. Derudover har vi rådgivnings-tilbud med udvalgte åbningsdage i en række byer (se bagsiden). Kontakt nærmeste kræftrådgivning nedenfor eller se mere på cancer.dk/raadgivning

Region Hovedstaden

Kræftrådgivningen

Østergade 14, 1.
3400 Hillerød
Tlf. 70 20 26 58
hillerod@cancer.dk

Kræftrådgivningen

Center for Kræft og Sundhed
Nørre Allé 45
2200 København N
Tlf. 82 20 58 05
koebenhavn@cancer.dk

Kræftrådgivningen

Bornholms Hospital
Ullasvej 8
3700 Rønne
Tlf. 38 67 10 31

Kræftrådgivningen

Nørgaardsvej 10
2800 Lyngby
Tlf. 70 20 26 55
lyngby@cancer.dk

Region Sjælland

Kræftrådgivningen

Ringstedgade 71
4700 Næstved
Tlf. 70 20 26 46
naestved@cancer.dk

Kræftrådgivningen

Gormsvej 15
4000 Roskilde
Tlf. 70 20 26 48
roskilde@cancer.dk

Region Nordjylland

Kræftrådgivningen

Steenstrupsvej 1
9000 Aalborg
Tlf. 70 20 26 85
aalborg@cancer.dk

Region Midtjylland

Kræftrådgivningen

Nørgaards Allé 10
7400 Herning
Tlf. 70 20 26 63
herning@cancer.dk

Kræftrådgivningen

Peter Sabroes Gade 1
8000 Århus C
Tlf. 70 20 26 89
aarhus@cancer.dk

Region Syddanmark

Kræftrådgivningen

Jyllandsgade 30
6700 Esbjerg
Tlf. 70 20 26 71
esbjerg@cancer.dk

Kræftrådgivningen

Kløvervænget 18B
5000 Odense C
Tlf. 70 20 26 87
odense@cancer.dk

Kræftrådgivningen

Beriderbakken 9
7100 Vejle
Tlf. 70 20 26 86
vejle@cancer.dk

Kræftrådgivningen

Søndergade 7
6200 Aabenraa
Tlf. 70 20 26 72
aabenraa@cancer.dk

Landsdækkende

Kræftlinjen

Kræftens Bekæmpelses gratis
telefonrådgivning
Tlf. 80 30 10 30
Åbningstider:
Mandag - fredag kl. 9 - 21
Lørdag og søndag kl. 12 - 17
Lukket på helligdage

Chatrådgivning

Du kan skrive med rådgiverne fra
Kræftlinjen på chatten. Åbningstider-
ne er de samme som for telefonråd-
givningen.
cancer.dk/chatraadgivning

Kræftens Bekæmpelses

Brevkasse

I Brevkassen kan du få svar på
dine spørgsmål om kræft og livet
med kræft
Cancer.dk/brevkasse

Cancerforum

Kræftens Bekæmpelses online
mødested for patienter og pårørende
Cancerforum.dk

Apps fra Kræftens Bekæmpelse

Du kan downloade to
gratis apps fra Kræftens
Bekæmpelse i App Store og
Google Play:

Sammenholdet

Appen Sammenholdet er et
koordineringsværktøj, der
gør det let at samle netvær-
ket om kræftpatienten og
koordinere hjælp og støtte i
kræftforløbet.
Læs mere på
cancer.dk/sammenholdet

Liv med Kræft

Med denne app kan du
f.eks. holde styr medicin og
behandlingsforløb, finde
gode øvelser og afslappende
musik.
Læs mere på cancer.dk/app

Støt Kræftens Bekæmpelse

Denne pjece er gratis lige som Kræftens Bekæmpelses øvrige rådgivningstilbud for patienter og pårørende. Der er intet krav om, at du skal være medlem af Kræftens Bekæmpelse for at bruge vores tilbud. Har du alligevel lyst til at støtte os, vil vi være meget taknemmelige. Kræftens Bekæmpelses arbejde inden for forskning, forebyggelse og patientstøtte afhænger næsten udelukkende af personlige bidrag. Kun 3 % af vores indtægter kommer fra det offentlige, derfor er din og andres hjælp afgørende for vores arbejde.

Der er mange måder at støtte Kræftens Bekæmpelse på. Med et medlemskab bidrager du for eksempel både økonomisk via kontingentet og ved at give os tyngde, når vi taler kræftpatienternes sag.

Din støtte er afgørende for vores arbejde. Du kan læse mere om, hvordan du kan støtte Kræftens Bekæmpelse og hvad pengene går til på www.cancer.dk/stoet+os

Du er også velkommen til at ringe til Medlemsservice på telefon 35 25 75 40 - alle hverdage fra kl. 9-15.

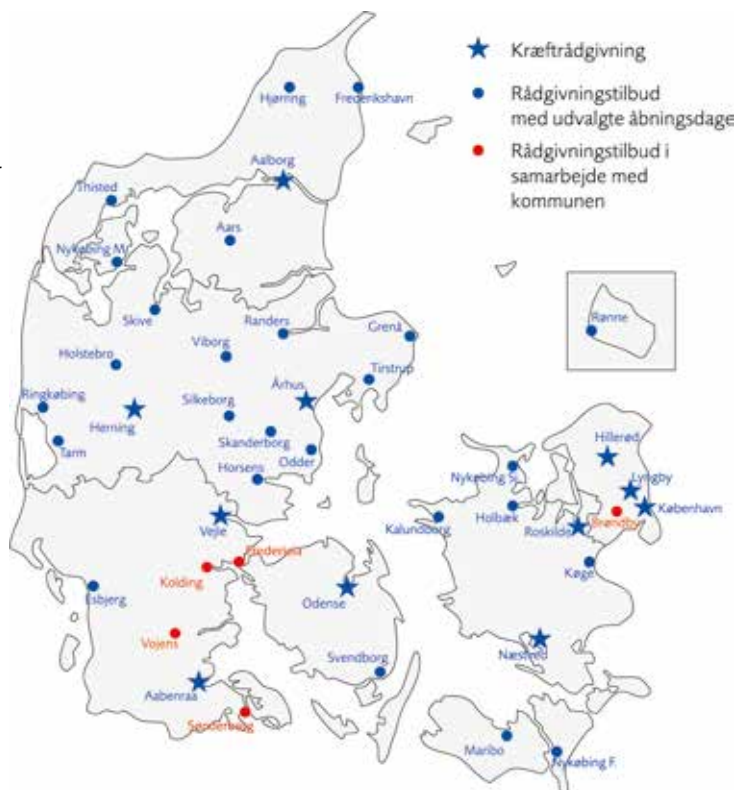
MIN KÆRESTE OG JEG HYGGEDE, kælede, var kærlige ved hinanden, selvom jeg var radmager og totalt hårløs over det hele.

Det vigtigste under og efter behandlingen er at bevare nærheden og kærligheden, selvom den, der er i behandling, måske opfører sig besynderligt, bider af dem, han eller hun elsker, tuder uden grund og i det hele taget ikke er særlig omgængelig. Mit råd til andre er: Snak sammen og find ud af, hvordan I kan gøre ting sammen, som førhen gjorde jer glade – elsk hinanden, og gør jer klart, at det er nu, forholdet står sin prøve!"

Mand, 55 år, lymfekræft

HER FINDER DU KRÆFTENS BEKÆMPELSE

Du kan få gratis rådgivning og støtte hos Kræftens Bekæmpelse. Vi har kræftrådgivninger og rådgivningstilbud i hele landet. Se adresser bagerst i pjecen. Kig forbi eller kontakt Kræftlinjen på telefon, chat eller online.

KRÆFTLINJEN – TLF. 80 30 10 30 – CANCER.DK/CHATRAADGIVNING – VI-HJAEPPER.DK

Kræftens Bekæmpelse
Strandboulevarden 49
2100 København Ø
Telefon 35 25 75 00

www.cancer.dk

